

Evropa a svět v letech 1918 až 1939

1) Versailleský systém a Společnost národů

11.11.1918 - konec 1. SV (Compiègne - železniční vagon, příměří s Německem).

Pařížská mírová konference 1919 - 1920

Týkala se zejména poválečného uspořádání v Evropě (Dálný východ řešila hlavně Washingtonská konference 1921-1922 - viz Čína a Japonsko). Hlavní slovo měli zástupci vítězných velmocí - Francie (premiér Georges Clemenceau), USA (prezident Woodrow Wilson), Velká Británie (premiér David Lloyd George) a Itálie (premiér Vittorio Orlando). Ti tvořili tzv. „radu čtyř“. Menší vliv měli malé vítězné státy, např. Řecko, Jugoslávie a Československo. Československo získalo na konferenci řadu úspěchů. Čs. delegaci vedl oficiálně premiér **Karel Kramář**, ale hlavní podíl na vyjednávání měl ministr zahraničí **Edvard Beneš**, pro kterého znamenala Pařížská konference vrchol jeho kariéry. Poražené státy (Německo, Bulharsko, Turecko, Maďarsko a Rakousko) nemohly ani vznášet při jednání námitky (!) a musely mírové podmínky přijmout jako celek. Sovětské Rusko se konference nezúčastnilo vůbec. Probíhala tam totiž zrovna občanská válka a nový režim navíc nebyl mezinárodně uznáván.

Hlavními výsledky Pařížské konference byly:

- mírové smlouvy s poraženými státy
- vznik Společnosti národů

Mírové smlouvy s poraženými státy

Versailleská smlouva - s Německem: 1919 (28.6.)

Tato smlouva byla podepsána v Zrcadlovém sále **ve Versailles**, čili na stejném místě, kde bylo roku 1871 vyhlášeno Německé císařství! Byla ze všech smluv nejdůležitější a podle ní se celý systém smluv nazývá Versailleský.

Hlavní body smlouvy:

- Německo v ní bylo označeno za výlučného viníka války! (klauzule o „vině za rozpoutání války“).
- Německo ztratilo značnou část svého území, a to především ve prospěch Polska a Francie (Alsasko-Lotrinsko). Dále ztratilo řadu menších území ve prospěch okolních států - část Šlesvicka (Dánsko), Eupen-Malmédy (Belgie), Klajpeda (německy Memel, Litva), Hlučínsko (Československo). Bývalý německý Gdaňsk (Danzig) byl spravován Společností národů.
- Německo ztratilo všechny kolonie (Afrika, Tichomoří)
- Sársko získalo zvláštní status. Bylo pod správou Společnosti národů, ale Francie tu provozuje doly - součást reparací. (1935 - plebiscit - připojeno k Německu).
- německá armáda omezena na 100000 mužů (zrušena všeobecná branná povinnost), nesmí vlastnit žádná letadla, tanky ani ponorky.
- Německo muselo zaplatit obrovské válečné reparace (jejich výše byla určena až později, ne přímo ve Versailleské smlouvě, nešlo to zaplatit).
- levý břeh Rýna měl být okupován do roku 1930 Francií a Velkou Británií (nakonec odešly už dříve), pravý břeh v šíři 50 kilometrů musel být demilitarizován (žádní vojáci ani vojenská zařízení).
- výslovný zákaz spojení s Rakouskem, Brestlitevský mír byl smlouvou výslovně zrušen.
- Československo smlouvou získalo Hlučínsko (Hlučín a okolí, 316 km², ve Slezsku) a právo vybudovat přístavy v Hamburku a Štětíně (tehdy německý).

Versailleská smlouva byla vůči Německu příliš tvrdá, nespravedlivá a **ponižující**. A přitom byla **neúčinná**, Německo ji obcházelo a Hitler ji nakonec zrušil (nejdříve fakticky - svými kroky, a pak i právně - odvolal podpis Německa na Versailleské smlouvě). Versailleský mír přitom neuspokojil ani Francii, chtěla víc (mj

chtěla hranici na Rýně). USA odmítly smlouvu ratifikovat. Nakonec byl Versailleský mír fakticky spíše dvacetiletým příměřím. Ani běžní Němci se se smlouvou nikdy nesmířili → jeden z důvodů pozdější popularity Hitlera, který smlouvě říkal „Versailleské šílenství“. Hlavním motivem smlouvy byla snaha Francie pomstít se Německu a co nejvíc ho oslabit → neoslabila, a naopak ponížením vzbudila touhu Němců po odvetě.

Saint-germainská smlouva - s Rakouskem - 1919 (10.9.)

- Rakousko muselo uznat vznik ostatních nástupnických států (Maďarsko, Československo, Polsko, Jugoslávie).
- zákaz spojení s Německem
- Rakousko ztratilo (kromě území nástupnických států) i Jižní Tyrolsko, Istrii a Terst (vše připojeno k Itálii) a Bukovinu (ve prospěch Rumunska).
- Československo získalo smlouvou západní Vitorazsko (České Velenice a okolí - 113 km²) a Valticko (jižní Morava).

Neuillská smlouva - s Bulharskem - 1919 (27.11.)

- Bulharsko ztratilo část území ve prospěch Řecka, Jugoslávie a Rumunska. Především ztratilo přístup k Egejskému moři.

Trianonská smlouva - s Maďarskem - 1920 (4.6.)

- podepsáno v zámku Velký Trianon ve Versailles.
- vrchol nespravedlnosti. Maďarsko ztratilo ⅔ svého území (ve srovnání s Uherskem) ve prospěch Československa (Slovensko a Podkarpatská Rus), Rumunska (Sedmihradsko, část Banátu), Království SHS (Chorvatsko, část Banátu) a Rakouska (Burgenland).
- **polovina etnických Maďarů se ocitla mimo Maďarsko!**
- dopadli ještě hůř než Němci.
- Maďaři se nikdy s Trianonem nesmířili, budou usilovat o jeho revizi.
- Revize Trianonu nakonec dosáhnou díky Itálii a Německu - 1. a 2. Vídeňskou arbitráží (1938 - Slovensko, 1940 - Rumunsko). Viz 2SV a Mnichov.

Sèvreská smlouva - s Tureckem - 1920 (10.8.)

Turecko touto smlouvou ztratilo 4/5 Osmanské říše (neturecká území). Smlouva neměla větší význam a de facto nevešla nikdy v platnost, protože turecký parlament ji odmítl ratifikovat a po řecko-turecké válce byla revidována (1923-Lausanne-viz Turecko a Atatürk).

Vznik Společnosti národů (dále SN)

- její vznik předpokládal už 14. Wilsonův bod.
- měla zajistit odzbrojení a mír a zabránit další válce → v tom jednoznačně selhala.
- založena **1920** na Pařížské konferenci, kde byl podepsán zakládající Pakt Společnosti národů. Hlavním sídlem SN byla Ženeva. Československo bylo zakládajícím členem.
- Senát USA nakonec Pakt odmítnul ratifikovat a USA se nakonec nestaly členem SN. Německo a SSSR nebyli zpočátku členy, vstoupili později. Japonsko a Německo později zase ze SN vystoupily roku 1933, Itálie vystoupila v roce 1937 a SSSR byl v roce 1939 ze SN vyloučen za napadení Finska. SN nebyla schopna vyřešit největší spory a zabránit válce.
- Pod SN mj. spadal i Mezinárodní soudní dvůr v Haagu. Právním nástupcem SN po 2SV se stala OSN.

Mandátní systém SN

Území zabraná Německu (jeho bývalé kolonie) a Turecku (bývalé neturecké oblasti Osmanské říše) byla přidělena mocnostem Dohody jako tzv. mandátní území - v podstatě to byly kolonie, ale pod hlavičkou SN (místního obyvatelstva se na názor nikdo neptal).

Velká Británie získala Irák, Jordánsko, Palestinu (dříve Turecko) a Tanganiku (dříve Německo). **Francie** získala Sýrii a Libanon (Turecko), Kamerun a Togo (Německo). **Belgie** získala Rwandu a Burundi (Německo). **Jižní Afrika** získala Namibii (Německo). **Japonsko, Austrálie a Nový Zéland** si rozdělili tichomořská území Německa. Některá tato území byla spravována jako mandáty OSN i po 2SV. Po porážce Japonska ve 2SV převzaly jejich tichomořské mandáty USA. Posledním mandátním OSN bylo Palau, které zaniklo v roce 1994, kdy Palau získalo nezávislost.

2) Německo v letech 1918 až 1933

Výmarská republika 1919 (1918)-1933 byl prvním pokusem o demokracii v Německu, který nakonec skončil neúspěšně. Jako „Výmarská republika“ to encyklopedie označují až od roku 1919, kdy se sešlo Národní shromáždění ve Výmaru a vešla v platnost Výmarská ústava.

Listopad 1918 - na konci války vypukla v Německu revoluce. Začalo to povstáním námořníků, poté revoluce přeskočila i do měst. Císař Vilém II. 9.11.1918 abdikoval a odešel do exilu (Holandsko).

11.11.1918 - příměří v Compiègne - kapitulace Německa, **konec 1SV**.

Válka skončila mimo území Německa. Byla pro Německo prohraná, ale generálové a pravice šířili později **legendu o „ráně dýkou do zad armády“**, že totiž válku prohráli Německu civilisté (tj. revolucionáři) a ne armáda. Do čela vlády se dostal sociální demokrat (SPD) Friedrich Ebert.

Obecně k situaci v Německu po 1SV: Hlavním problémem Německa budou extrémisté (zprava i zleva) a příliš tvrdá Versailleská smlouva, hlavně vysoké reparace. Německo se bude snažit smlouvu obcházet a neplatit reparace. Extremisté budou dočasně umlčeni, ale demokracie nikdy nezapustí úplně kořeny a až přijde hospodářská krize, bude zlikvidována.

Tři fáze Výmarské republiky 1919 - 1933

1)1919 (1918)-1923: Republika bojuje o svou existenci s extremisty.

2)1923-1929: Stresemannova éra - hospodářská konsolidace, relativně stabilní období. **Gustav Stresemann** (Německá lidová strana, DNP) byl v letech 1923-1929 ministrem zahraničních věcí Německa a nejvýznamnějším politikem té doby. Dosáhnul uvolnění vztahů s Francií (viz dále), za což dostal Nobelovu cenu za mír (v roce 1926, spolu s francouzským ministrem zahraničí Aristidem Briandem).

3) 1929-1933: krize a zánik republiky. V roce 1929 vypukla hospodářská krize a navíc zemřel Stresemann (říjen 1929) → zesílí radikálové (Hitler, ale i komunisté!), nakonec zvítězí Hitler a Výmarská republika skončí.

Pokusy krajní levice o převrat 1918 - 1920

- **Svaz Spartakovců** - Karl Liebknecht, Rosa Luxemburgová - pokusili se uchopit moc **v Berlíně** (listopad 1918 až leden 1919). Vláda proti nim nasadila oddíly dobrovolníků (Freikorps), krvavě potlačeno, Liebknecht a Luxemburgová zavražděni.
- **Bavorská republika rad** - radikální levice se pokusila převzít moc v Bavorsku (duben 1919), opět tvrdě potlačeno.

*Ze svazu Spartakovců a dalších extrémně levicových skupin vznikla nakonec **KPD - Komunistická strana Německa**. Postupně se stala velmi silnou stranou. V jejím čele stál **Ernst Thälmann**. Vyvolávala nepokoje i v dalších letech. Nesmiřitelné nepřátelství s SPD (Ebert, sociální demokrat, potlačil jejich pokusy o převrat). Později byli úplně rozbiti nacisty. Thälmann byl za nacistů vězněn 11,5 roku v koncentračním táboře, kde byl nakonec v srpnu 1944 zavražděn.*

Formování Výmarské republiky

V únoru 1919 se ve **Výmaru** (Weimar - v Durynsku, u Erfurtu) sešlo Národní shromáždění (proto „Výmarská republika“). Prezidentem republiky byl zvolen sociální demokrat (SPD) **Friedrich Ebert** (prezidentem byl v letech 1919-1925). Vládní koalici tehdy tvořila SPD, Centrum (katolická strana) a Demokratická strana (liberálové) → tzv. „výmarská koalice“ (všechno to byly umírněné strany).

Výmarská ústava vešla v platnost v srpnu 1919. Německo bylo republikou, ale parlament se jmenoval **Říšský sněm** (!) a v čele Německa stál **říšský prezident**. Ten měl mimořádně velké pravomoci, téměř jako předtím císař! Mohl jmenovat i odvolat říšského kancléře, mohl rozpustit Říšský sněm a hlavně, článek 48 mu umožňoval na přechodnou dobu zrušit občanská práva! Ebert byl demokrat, ale jeho nástupce, Paul von Hindenburg (prezidentem byl v letech 1925-1934) byl přesvědčením monarchista a článek 48 zneužíval - vytvořil v Německu v podstatě prezidentský režim.

Pravicové pokusy o puč

- **Kappův puč** - 1920 (březen) - Kapp byl generál, pokusil se s částí armády (reichswehr) o puč. Vláda uprchla do Stuttgartu. Puč byl nakonec potlačen (mj. generální stávkou na podporu vlády!), Kapp uprchnul do zahraničí.
- **Mnichovský „pivní“ puč - 1923**. Začal v Mnichově v pivnici (Bierhalle - tak se jmenuje). Puč zorganizovali Erich Ludendorff a Adolf Hitler. Puč začal, když oddíly SA přepadly zasedání Bavorské vlády, která zasedla v té pivnici. Puč byl potlačen, Hitler uvězněn. Hitler se při tomto puči inspiroval Mussoliniho pochodem na Řím. Po potlačení puče dostal 5 let fešáckého kriminálu. Ve vězení napsal Mein Kampf. Nakonec si odseděl jen rok a pak ho pustili.

Reparace a zahraniční politika Německa

- **1922** (duben) - **Janovská konference**. Hospodářská konference, která se téměř na ničem nedohodla. Poprvé zde zasedali zástupci Německa jako rovnocenní partneři (ministr zahraničí Rathenau) a byli tu rovněž zástupci sovětského Ruska (ministr zahraničí Čičerin, název SSSR až od prosince 1922).
- **Rapalská smlouva** - Němci a Rusové podepsali tuto smlouvu v Rapallu. Rapallo je městečko u Janova. Zdejší jednání mezi Němci a Rusy probíhala paralelně s Janovskou konferencí. Touto smlouvou byly opět obnoveny styky mezi Německem a Ruskem. Německo touto smlouvou jako první stát de iure uznalo sovětské Rusko. Smlouva byla začátkem oboustranně výhodné ekonomické a vojenské spolupráce. Německu mj. smlouva umožnila obcházet Versailleskou smlouvu - v SSSR vyvíjelo zbraně, cvičilo vojáky apod.

Reparace

nebyly stanoveny přímo ve Versailleské smlouvě, ale až v roce 1921. Byly stanoveny na 132 miliard marek ve zlatě → obrovská zátěž pro Německo. Německo je nechtělo a ani nemohlo splácet (po válce byla v Německu krize) → **1923 - Rúrská krize**. Francie a Belgie obsadily Porúří, čímž si chtěly vynutit splácení reparací. Německo nejdříve reagovalo pasivním odporem (stávky, obyvatelstvo odmítalo vykonávat příkazy okupantů), nakonec ale Stresemann od pasivního odporu ustoupil. Francii nepodpořila ani VB a USA. Důsledkem krize byla mj. **hyperinflace** v Německu, platilo se miliardami a biliony marek. Nakonec byla měna stabilizována a byla zavedena nová říšská marka. Francie nakonec na krizi nevydělala ani ekonomicky → vydržovat vojsko v Německu jí stálo víc peněz, než kolik vymohla při reparacích.

1924 - **Dawesův plán** - název podle Charlese Dawese (americký bankéř). USA se tímto angažují v Evropě! Plán vedl k uklidnění situace. Reparace byly upraveny a zmírněny a Německo dostalo mezinárodní půjčku. Navíc se Německu ve 20. letech celkem ekonomicky dařilo (celosvětová hospodářská konjunktura), a tak Německo stíhalo splácet (až do roku 1929) reparace. Francie a Belgie pak roku 1925 stáhly svá vojska z Porúří.

1925 - konference v Locarnu (Švýcarsko). V rámci této konference byl podepsán **Rýnský garanční pakt** - ten garantoval západní hranice Německa (s Francií a Belgií). Východní hranice Německa (s Československem a Polskem) však garantovány nebyly! Německo pak bylo v roce 1926 přijato do Společnosti národů. Ministři zahraničí Aristide Briand (Francie) a Gustav Stresemann (Německo) dostali v roce 1926 Nobelovu cenu míru. Vztahy mezi Francií a Německem byly až do roku 1929 (smrt Stresemanna a počátek hospodářské krize) dobré.

1928 - Briand-Kelloggův pakt (název podle ministrů zahraničí Francie a USA). Odmítnutí války jako prostředku mezinárodní politiky. Celkem pakt podepsalo 60 států, ale v zásadě to byla bezvýznamná deklarace, protože z neplnění paktu nevyplývaly žádné sankce.

1929 - Youngův plán (ratifikován 1930). Owen Young byl americký finančník. Další zmírnění reparací Německu. Spojenci (VB a Francie) pak v roce 1930 vyklidili Porýní (levý břeh Rýna byl do té doby v souladu s Versailleskou smlouvou okupován!). V důsledku hospodářské krize byl nakonec zbytek reparací v roce 1932 Německu úplně odpuštěn (konference v Lausanne) → vzhledem k počátku krize by to stejně nedokázali Němci splatit.

1929 - začátek hospodářské krize a smrt Stresemanna (architekt německého usmíření s Francií) budou nakonec hlavními příčinami konce demokracie v Německu roku 1933.

3) Nástupnické státy Rakouska-Uherska

Nástupnické státy: Rakousko, Maďarsko, Československo (všechny 3 státy celé území), Polsko, Jugoslávie, Rumunsko (části území RU).

Rakousko

Rakousko se po roce 1918 stalo republikou. Nejsilnější politické strany byli sociální demokraté a křesťanští sociálové. K moci se nakonec dostal v roce 1932 **Engelbert Dolfuss**, který zavedl v Rakousku fašistický režim (**austrofašismus**) podle italského vzoru. Dolfuss rozpustil parlament a zakázal komunistickou i nacistickou stranu, ale v roce 1934 byl nacisty při pokusu o puč zavražděn (viz dále). Dolfuss byl původně křesťanský sociál a v roce 1932 se stal kancléřem. V roce 1933 zavedl austrofašismus podle italského vzoru, byl naopak proti nacismu a proti spojení s Německem.

Maďarsko

V Maďarsku vznikla v roce 1918 rovněž republika, byla ale nepopulární, protože nedokázala uhájit bývalá uherská území (Slovensko, Podkarpatská Rus, Sedmihradsko...).

1919 (březen-srpen). Maďarská republika rad. V čele stál **Béla Kun** (nebyl premiérem, nýbrž ministrem zahraničí a války), vzorem bylo sovětské Rusko. Spoléhali na pomoc ruských bolševiků, ale nedočkali se, protože bolševici měli dost starostí s domácí občanskou válkou. Provedli znárodnění, ale hlavním cílem MRR bylo obnovit Uhersko → vpadli na Slovensko (Slovenská republika rad) a do Rumunska (Sedmihradsko). Nakonec byla MRR poražena československou a hlavně rumunskou armádou - Rumuni dokonce obsadili Budapešť! Trianonskou smlouvou z roku 1920 Maďaři definitivně ztratili nárokovaná území, ale nikdy se s tím nesmíří. V roce 1921 se dvakrát pokusil o puč v Maďarsku bývalý císař Karel, ale neuspěl, mimo jiné proto, že Československo vyhlásilo mobilizaci.

Maďarsko se pak stalo **královstvím** (bez krále!) - v čele země stál admirál (bez námořnictva!) **Miklós Horthy**. Horthy byl bývalý vrchní velitel rakousko-uherského námořnictva (proto admirál) a oficiálně užíval titul „zemský správce“, čili byl regentem. **Horthy pak vládl autoritativně**, sblížil se s fašistickou Itálií a

Rakouskem a nakonec i s Německem → během druhé světové války získá s pomocí Německa a Itálie zpět všechna bývalá uherská území, ale pak je zase ztratí. Po válce strávil Horthy rok v americkém zajetí. Poté byl propuštěn a žil v exilu v Portugalsku, kde zemřel v roce 1957.

Polsko

Polsko bylo po 1SV republikou. První hlavou státu se stal Józef Piłsudski. V čele Polska stál v letech 1918 až 1922 a měl titul „šéf státu“. Byl to maršál a byl velmi populární, velel totiž v bitvě u Varšavy v roce 1920 („zázrak na Visle“), byl považován za zachránce Polska. Pak odešel na čas z politiky a stál jen v čele armády, ale v roce 1926 uskutečnil státní převrat a zavedl **autoritativní režim**. Vládl až do své smrti v roce 1935. Během své vlády měl různé funkce (premiér, ministr obrany, generální inspektor armády), ale vždy měl faktickou moc on!

Rumunsko

Rumunsko už existovalo, na rozdíl od Polska, i před 1SV. Rumunsko mělo za 1SV velké ztráty, ale nakonec na ní územně hrozně vydělalo → získalo Bukovinu (předtím součást Rakouska), Sedmihradsko a část Banátu (Uhersko), Besarábii (Rusko) a Dobrudžu (Bulharsko). Besarábie připadla roku 1812 Rusku. Po krymské válce se stala součástí Rumunska (1856), v roce 1878 jí ale opět získalo Rusko (na základě jednání Berlínského kongresu). 1918 připojena k Rumunsku, v roce 1940 po nátlaku k SSSR. Rumunsko území během 2SV dočasně zabralo zpět (1941-1944), pak ji opět obsadil SSSR. Dnes je Besarábie rozdělena mezi Moldavsko a Ukrajinu.

Rumunsko bylo království. V roce 1940 svrhnul krále generál **Ion Antonescu** a zavedl fašistickou diktaturu. Přestože během 2SV bylo Rumunsko spojencem Německa, ztratilo velkou část svého území ve prospěch jiných spojenců Německa - SSSR (trvale - Besarábie), Maďarska a Bulharska (jižní Dobrudža, oboje dočasně, připojeno zpět po válce).

Jugoslávie

Před 1SV existovaly nezávislé státy Srbsko a Černá Hora, zbytek patřil pod Rakousko-Uhersko. V roce 1918 vzniklo „Království SHS“, které bylo konstituční monarchií. Již mezi válkami byly velké spory mezi Srby (chtěli větší centralizaci) a Chorvaty (někteří chtěli autonomii a někteří samostatnost). Král Alexandr I. (Karadjordjevič - název dynastie) v roce 1929 provedl státní převrat a **zavedl královskou diktaturu**. Parlament byl rozpuštěn a ústava zrušena. Ve stejném roce se změnil oficiální název státu na „Království Jugoslávie“. Jugoslávie neměla před 2SV Istrii, tu dostala Itálie!

Československo tak bylo nakonec jediným nástupnickým státem Rakouska-Uherska, kde se udržela demokracie!

Malá dohoda

Malá dohoda **vznikla** v roce **1921**. Jejími členy bylo Československo, SHS (Jugoslávie) a Rumunsko. Malá Dohoda vznikla hlavně z iniciativy Edvarda Beneše. Byla namířena především proti Maďarsku (strach z revizionismu). Ve 30. letech pozbyla na významu a de facto se rozpadla (de iure až 1938). Malou dohodu založily celkem tři bilaterální smlouvy mezi státy v letech 1920-1921. Poslední byla rumunsko-jugoslávská. Název Malá dohoda použili poprvé posměšně Maďaři, ale ujalo se to.

4) Italský fašismus

Fašismus ≠ nacismus! Nacismus a komunismus byly mnohem horší než fašismus.

Itálie po roce 1918: „nespokojená velmoc“. Dostala po 1SV méně než doufala. Získala Jižní Tyroly a Istrii, ale chtěli víc! Chtěli mj. i Dalmácii a kontrolu nad Albánií. Po válce byla v Itálii hospodářská krize, nestabilita a nezaměstnanost. Velký vliv získala levice (socialisté, komunisté) → **strach z revoluce**.

Benito Mussolini (žil 1883-1945). Původně byl socialistou a šéfredaktorem socialistického listu Avanti. Později však **založil fašistickou stranu**. Název strany je odvozen od „fasci di combattimento“ („bojové svazy“), stranických polovojenských jednotek, kterým se též říkalo „černé košile“. Bojovali hlavně proti socialistům a komunistům. Fasces byly ve starém Římě svazky prutů, které nesli liktoři před konzuly jako symbol jejich pravomoci. Fašisté se zároveň v roce 1921 dostali i do parlamentu.

1922 (říjen) - pochod na Řím. 40000 černých košil pochodovalo na Řím, kde si vynutili, aby **král** (Viktor Emanuel III.) **jmenoval Mussoliniho premiérem**. Mussolini sám ovšem nepochodoval, přijel do Říma vlakem z Milána. Při odjezdu vlaku řekl přednostovi: „Chci, abychom odjeli přesně na čas!“.

Itálie dál byla královstvím, ale vládou fašisté. Mussolini si nechával říkat „duce“ - vůdce. Byl teatrální, sliboval obnovu římské říše (udělá opět ze Středozevního moře „Mare nostrum“). Zpočátku vládnul relativně demokraticky, prý chce jen zabránit chaosu.

1924 - **vražda Matteotiho**, zlom v Mussolini vládě. Giacomo Matteoti byl socialistický poslanec, který ostře kritizoval fašisty v parlamentu. Byl unesen a zavražděn fašisty. Brzy poté byly zbytky demokracie v Itálii zlikvidovány. Otevřená diktatura nastala v Itálii od roku 1925, kdy Mussolini otevřeně přiznal, že dal Matteotiho zavraždit, zatímco bezprostředně po vraždě to popíral.

Fašismus bylo v podstatě iracionální hnutí. Důraz na emoce, vlast, uctívání moci a síly. Vůdcovský princip („duce“). Ekonomika byla podřízena státu, podniky však nebyly znárodněny. Mussolini: „Válka je pro muže totéž co mateřství pro ženy.“ Zpočátku se fašistům podařilo dosáhnout řady úspěchů; provedeno vysoušení bažin (povedlo se, předtím byla v Itálii občas i malárie!), vlaky jezdí přesně, utlumení sociálních rozdílů.

1929 - lateránské dohody - konkordát mezi Itálií a římskokatolickou církví, urovnání sporů mezi Italským královstvím a papežem. Těmito dohodami **vzniknul stát Vatikán**, nejmenší stát světa (0.44 km²). Katolicismus se stal státním náboženstvím a ve školách byla zavedena výuka náboženství. Lateránské dohody jsou dodnes součástí italské ústavy! Předtím byly vztahy Itálie a papeže velmi napjaté, papežský stát neexistoval a papež dokonce neuznával ani existenci Itálie.

Mussolini vládnul celkem úspěšně, dosáhnul i řady mezinárodních úspěchů. Chtěl ale víc, spojil se s Hitlerem a prohrál 2SV. Fašismus byl totalitním hnutím, ale neprováděl masové vyhlazování národů (jako Hitler) nebo společenských tříd (jako Stalin).

5) Svět mezi dvěma světovými válkami

Turecko

Mezinárodní vývoj

Sévreská smlouva (1920) - Turci ztratili ⁴/₅ svého území (oproti rozloze Osmanské říše - arabská území). Další ponižující podmínky pak měly znamenat de facto ztrátu nezávislosti Turecka. Podle Sévreské smlouvy

měl získat nezávislost i Kurdistan a Arménie, Řekové měli dostat Smyrnu (Izmir), Úžiny měla spravovat Společnost národů. Turci ztratili všechno válečné loďstvo, mohli mít maximálně 50000 vojáků. Turecký parlament odmítnul tuto smlouvu ratifikovat a nevešla de facto v platnost.

1920-1922 - **Řecko-turecká válka**. Řekové žili v okolí Smyrny (Izmir) už od starověku. Válku zahájili Řekové, kteří chtěli zabrat ještě více území. Byli ale odraženi (rozhodující byla bitva na řece Sakarya v srpnu-září 1921, Turkům zde velel Mustafa Kemal) a zahnání zpět, vítězství Turků. Turci pak dobyli Smyrnu. Dobyť bylo doprovázeno masakry, Řekové byli vyhnáni nebo utekli. Turci zase byli vyháněni z Řecka a Bulharska. Celkově bylo po válce přes milion řeckých, tureckých a bulharských uprchlíků! Z Turecka do Řecka uteklo 650000 Řeků, z Řecka uteklo 360000 a z Bulharska 100000 Turků. Mimo to bylo v této době vyhnáno i 250000 Bulharů z Turecka, Řecka, Jugoslávie a Rumunska.

1923 - Lausanská mírová smlouva - revize Sévreské smlouvy, která nikdy nevešla v platnost. Podle této smlouvy získalo Turecko celou Anatolii a část Thrákie (Edirne, též se někdy tomuto území říká Rumelie). Oproti Sévreské smlouvě tedy Turci získali víc území v Evropě (Edirne původně v Turecku být nemělo) i v Asii (Řekové byli od Smyrny vyhnáni a Arménie a Kurdistan nezávislost nezískaly). Úžiny byly pouze demilitarizovány, ne však spravovány SN. Nevyřešena byla otázka Mosulu, kde se těžila ropa. Na Mosul si dělala nárok Velká Británie v rámci svého mandátu v Iráku, ale i Turecko. Na tomto území nepřevažovali ani Turci, ani Arabové, nýbrž Kurdové. Později nakonec ukořistili Mosul Britové.

Domácí vývoj

Mustafa Kemal (Atatürk) - „Otec Turků“ (žil 1881-1938) - zachránce a tvůrce moderního Turecka. Vynikající voják (proslavil se u Gallipoli). Řídil i boje proti Řekům, od roku 1920 byl předsedou vlády. V roce 1922 donutil posledního osmanského sultána odstoupit a v roce **1923** byla **vyhlášena Turecká republika**. Atatürk se stal prvním tureckým prezidentem (v úřadě 1923-1938). Vládnul jako diktátor. Zaváděl reformy ve snaze přiblížit Turecko Evropě. Zavedl latinku, provedl odluku církve od státu (islám už nebyl státním náboženstvím). Zrušil chalífát! Bývalý sultán Mehmed VI. byl až do roku 1924 chalífou, duchovní hlavou všech sunnitských muslimů. Nyní byl vypovězen ze země. Jelikož byl Istanbul snadno vojensky zranitelný a navíc byl bývalým sídlem sultána, bylo hlavní město přesunuto do Ankary (která se do roku 1930 nazývala Angora). Ženy dostaly volební právo. Převzal téměř doslova evropské zákoníky (obchodní zákoník z Německa, občanský zákoník ze Švýcarska a trestní zákoník z Itálie). Opozici netrpěl a opíral se o armádu. Titul Atatürk („Otec Turků“) mu udělil v roce 1934 turecký parlament.

Egypt

Egypt byl dříve britským protektorátem. V roce 1922 získal formální nezávislost (konstituční monarchie v čele s místním králem), ve skutečnosti byl ale stále silně závislý na Velké Británii, která kontrolovala Suezský průplav i obranu země. Vliv v Egyptě ztratili Britové definitivně až v roce 1956 v souvislosti se znárodněním Suezského průplavu a Suezskou krizí.

Írán

Írán byl teoreticky nezávislým státem, nikdy v historii nebyl přímou kolonií nějaké evropské mocnosti. Ve skutečnosti však byl nepřímě ovládnán Rusy a Brity. Britsko-ruská smlouva z roku 1907 vymezila sféry vlivu obou velmocí v Íránu. V Íránu (Persii) vládl šáh (šach) Rezá Pahlaví (otec Muhammada Rezá Pahlavího, který byl svržen islámskou revolucí v roce 1979), který se později začal sblížovat s nacistickým Německem → za 2SV Britové a SSSR přímo okupovali Írán. Do roku 1934 se stát jmenoval oficiálně Persie, pak to šach změnil na Írán.

Saúdská Arábie

Jediná arabská země, která po 1SV získala faktickou nezávislost (Egypt jen formální). Stát s názvem Saúdská Arábie byl vyhlášen v roce 1932. Původně byla SA velmi chudou zemí, ale v roce 1930 byla objevena ropa. Od svého založení až dodnes je SA absolutní monarchií.

Indie

V 19. století byla celá Indie dobyta Brity. Od roku 1876 zde existovalo „Indické císařství“ - britská královna Viktorie měla zároveň titul indické císařovny. Britové postavili v Indii skvělé železnice, které fungují dodnes. Zakázali rovněž otroctví a upalování vdov. Jejich vláda byla ale nepopulární. 1919 - masakr v Amritsaru - Britové začali střílet do davu poklidných demonstrantů, výsledkem byly stovky mrtvých. Ojedinělý exces.

INC - **Indický národní kongres** - politická strana, která byla založena už v 19. století a která funguje dodnes. Po 1SV stál v jejím čele **Mahátma Gándhí** (vlastním jménem Móhándás Karamčand Gándhí, žil 1869 až 1948). Původním povoláním právník. Usiluje o získání nezávislosti Indie čistě nenásilnými prostředky. Organizuje **hnutí občanské neposlušnosti** - například bojkot britského zboží (mj. si měl každý Ind koupit kolovrátek a sám si spřádat textil, kolovrátek se stal symbolem soběstačnosti Indie). Nejslavnější Gándhího akcí byl **Solný pochod** (1930) - se svými stoupenci pochodoval tři týdny k moři (ušli 400 kilometrů), kde si odpařil trochu soli. Tím vědomě porušil britský solný monopol (na sůl byla uvalena velká daň) a byl zatčen, protože získal nezdaněnou sůl. Byl několikrát Brity vězněn. Ve vězení byla neúčinnějším prostředkem jeho boje hladovka.

6) USA po 1SV a světová hospodářská krize

USA byly po 1SV hospodářsky daleko nejsilnější zemí světa. Neprosadily však své představy na Pařížské konferenci. Kongres USA následně neratifikoval Versailleskou smlouvu a USA nevstoupily ani do Společnosti národů. V USA převládnu **izolacionismus** - co se děje v zahraničí (v Evropě) se nás netýká.

„Zlatá 20. léta“

Obrovský boom americké ekonomiky. 20. léta byla dále ve znamení **prohibice**, kterou prosadili moralisté. Zákaz výroby, prodeje a dovozu alkoholu byl neúčinný. Ilegální obchod s alkoholem vedl k růstu moci mafie. Nejznámějším mafiánem byl Al Capone. Prohibice byla nakonec zrušena. Prohibici zavedl v USA 18. dodatek, schválený v roce 1919, vstoupil v platnost v roce 1920. Prohibice byla zrušena 21. dodatkem, schváleným v roce 1933. **Al Capone** (1899-1947) byl synem chudých italských přistěhovalců. Vypracoval se z vyhazovače v nočním podniku až na šéfa mafie Cosa Nostra („Naše věc“) v Chicagu. Vydělával hlavně na obchodu s alkoholem, na prostituci a hazardu. Vraždy a další zločiny se mu nepodařilo prokázat, nakonec však dostal 11 let za daňový únik. Za prohibice se pilo dál. Symbolem doby byl automobil a samopal.

Hospodářská krize

1929 - krach na burze v New Yorku - počátek celosvětové hospodářské krize. Krize zasáhla všechna odvětví hospodářství všech vyspělých zemí světa. Krach na burze se konal ve čtvrtek 24. 10. 1929, ale projevil se naplno až druhý den, proto se říká „**černý pátek**“ - toho dne následovala vlna sebevražd. Následoval další pád cen akcií: za první týden krize (konec října) poklesly ceny akcií o 37%.

Příčiny krize: nadvýroba, nabídka převýšila poptávku, lidé už neměli peníze na tolik zboží. Ceny akcií byly nesmyslně nadhodnocené v důsledku spekulací - lidé si brali úvěry na nákup akcií. Nadměrně si půjčovali i podnikatelé a farmáři.

krach akcií → lidé nemohli splácet úvěry a přišli o všechno → krach bank (v USA jich zkrachovalo 9000!) → krach hospodářství USA → krach celosvětový. Evropské státy, a to hlavně Velká Británie a Německo, byly totiž silně závislé na úvěrech z USA. Krize trvala zhruba v letech 1929-1933. V Československu vypukla krize

o něco později. Na jejím vrcholu byl v ČSR milion nezaměstnaných! V roce 1933 byla v USA nezaměstnanost 25%. Maximální propad průmyslové výroby v USA oproti roku 1929 byl 46%.

Východiska z krize

Obecně byla krize ve většině zemí řešena **masivními intervencemi státu do ekonomiky**. Teoreticky se při tom vycházelo z myšlenek britského ekonoma Johna Maynarda Keynesa (1883-1946). Ekonomové se dodnes neshodují. Jedni tvrdí, že státní zásahy umožnily překonat krizi, druzí naopak tvrdí, že trh si se vším poradí sám a že zásahy krizi akorát prohloubily a prodloužily. Klíčovým Keynesovým ekonomickým dílem byla „Všeobecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz“. Keynes byl profesorem ekonomie v Cambridgi a byl členem britské delegace na Pařížské mírové konferenci v letech 1919-1920. Keynes mj. označil vysoké reparační požadavky vůči Německu za „čiré šílenství“ (Nálevka).

USA

Prezident **Franklin Delano Roosevelt** prosadil program **New Deal („Nový úděl“)**. Tento program byl prováděn v letech 1933-1939. Bylo zaváděno sociální zákonodárství, regulace bankovního trhu a trhu s cennými papíry. Byly vytvářeny nové pracovní příležitosti, hlavně na veřejných stavbách. Práce na veřejných stavbách zároveň měly oživit průmysl - dodavatelské firmy měly více zakázek. Nejznámějším velkým dílem bylo budování systému vodních elektráren na řece Tennessee. Krize byla nakonec překonána, masivní zbrojení za 2SV pak ekonomiku dále posílilo. **Franklin Delano Roosevelt** (Demokratická strana) byl 32. prezidentem USA v letech 1933-1945. Byl zvolen celkem 4x, zemřel ve funkci. V roce 1951 byl schválen 22. dodatek ústavy, podle něhož může být prezident zvolen ve volbách maximálně 2x (nebo jen jednou, pokud v prvním volebním období postoupil na úřad prezidenta z funkce viceprezidenta a vykonával takto funkci prezidenta déle než dva roky). Původně byl FDR guvernérem státu New York. Byl těžce postižený obrnou.

Německo

Adolf Hitler řešil krizi ekonomicky podobně jako FDR - masivními státními zásahy do ekonomiky:

- 1) Obrovské investice do zbrojní výroby
- 2) Stavba silnic a dálnic, průplavů.

Nezaměstnanost v Německu za Hitlera zmizela, a jelikož za 2SV bylo hodně německých mužů na frontě, byl v Německu naopak nedostatek pracovních sil, což se řešilo nuceným nasazením pracovních sil z okupovaných území v Říši.

7) SSSR v letech 1922 až 1939

Dvacátá léta

Obecně

20. léta: uvolnění v hospodářské oblasti (NEP). Uvnitř strany se rozhořel boj o nástupnictví po Leninovi.

30. léta: konec NEPu, kolektivizace, industrializace. Období nejhoršího stalinistického teroru, který se nakonec obrátil i proti členům strany. To byl zásadní rozdíl oproti 20. létům, kdy se fyzicky likvidovali jen nepřátelé strany a Stalinovi protivníci byli zatím jen vylučováni ze strany.

V občanské válce (1918-1921) zvítězili bolševici. Ale země byla v hospodářském rozvratu, válečný komunismus způsobil hladomory a na venkově propukaly vzpoury. Nejvýznamnějším protestem proti bolševikům bylo **Kronštatdské povstání** v roce 1921. Proti bolševikům se vzbouřili námořníci v Kronštadu (bylo jich 16000!). Námořníci byli zpočátku oporou sovětské moci. Povstání tvrdě potlačeno armádou (Michail Tučačevskij). Lenin si ale uvědomil, že takhle to dál nejde.

→ **NEP** (Nová ekonomická politika) - konec válečného komunismu. Do hospodářství byly zavedeny tržní prvky, hlavně v zemědělství, ale i v obchodě a v lehkém průmyslu. Trval v letech 1921-1929, pak byl zrušen Stalinem. Z hlediska bolševiků se jednalo o vynucený ústupek, ale země se hospodářsky zvedla.

1919 - v Moskvě založena **Komintern** (Komunistická internacionála), jejím prvním předsedou byl Grigorij Zinověv (po něm pak Bucharin). Cílem byla komunistická propaganda. Komintern se také snažila řídit komunistické strany v zahraničí. Formálně zanikla v roce 1943.

1922 - vznik SSSR.

Leninova nemoc a smrt. Od roku 1922 byl Lenin vážně nemocen, prodělal několik záchvatů mrtvice. Napsal tzv. závěť, v níž mj. kritizoval Stalina. V roce 1923 už prakticky nezasahoval do politiky a v lednu 1924 zemřel. Byl nabalzamován a jeho tělo bylo vystaveno na Rudém náměstí v Moskvě.

Josif Vissarionovič Stalin (1879 - 1953)

Původním jménem Džugašvili. Narodil se v gruzínském městě Gori. Původně studoval v semináři na kněze. Pak se přidal k bolševikům. Jeho první velkou funkcí byl post lidového komisaře pro národnostní otázky. V roce 1922 byl zvolen **generálním tajemníkem strany**. To byla původně nevýznamná funkce, generální tajemník řídil sekretariát strany. Tuto funkci však Stalin dokonale využil v boji proti svým odpůrcům - na všechny důležité pozice dosazoval svoje lidi. Bezohledný, paranoidní, největší vrah v dějinách. Špatný řečník, skvělý organizátor, mistr intrik.

Boj ve straně ve 20. letech

Již koncem Leninova života se rozhořel v bolševické straně boj o nástupnictví. **Stalin** („socialismus v jedné zemi“) x **Trockij** (teorie permanentní revoluce). V tomto boji zvítězil Stalin. Jako generální tajemník strany ovládal aparát. Trockij a po něm i další Stalinovi vnitrostraniční soupeři (Zinověv, Kameněv, Bucharin) byli vyloučeni ze strany. Trockij byl poslán do vyhnanství - nejdřív uvnitř SSSR (1927), později do zahraničí (1929). V roce 1940 byl zavražděn na Stalinův příkaz v Mexiku (horolezeckým cepínem). Od roku 1927 byl Stalin jediným vládcem v SSSR. Stalin: „Smrt jednotlivce je tragédie, smrt milionů je statistika.“

Třicátá léta

1929 - konec NEPu, vyhlášena 1. pětiletka. Cílem Stalina bylo vytvořit ze SSSR průmyslovou a vojenskou velmoc. Toho nakonec dosáhnul za cenu desítek milionů mrtvých. Jak toho ale dosáhnout?

1) **industrializace** - obrovský rozvoj průmyslu, zejména těžkého, na úkor zemědělství a spotřebního průmyslu.

2) **kolektivizace zemědělství** - všichni rolníci byli i se svými hospodářstvími (pole, dobytek) násilím přinuceni vstoupit do kolchozů („družstva“) či do sovchozů (státní statky). Miliony rolníků („kulaci“) bylo zastřeleno, deportováno do gulagů nebo umřelo hlady.

GULAG = sovětský koncentrační tábor. Gulagy vznikly už v roce 1918 a některé měly vyhlazovací charakter. Spravovala je sovětská tajná policie. Byly hlavně za polárním kruhem, na Sibiři a v Kazachstánu. Vězňové stavěli průplavy (např. Běloomořsko-baltský), silnice, železnice, těžili suroviny (např. zlato na Kolymě), dřevo. Alexandr Solženicyn - Soustroví GULAG.

Procesy ve 30. letech

Stalinovi nestačilo vyloučit protivníky ze strany (20. léta), nyní se je rozhodnul zlikvidovat i fyzicky. Procesy proti bývalým spolustraníkům začaly po zavraždění Sergeje Kirova (prosinec 1934). Kirov byl ve straně nesmírně populární a pravděpodobně byl zavražděn na Stalinův příkaz. Z jeho vraždy však Stalin obvinil své politické odpůrce.

Moskevské procesy:

1936 - Grigorij Zinověv, Lev Kameněv

1937 - maršál Michail Tučačevskij

1938 - Nikolaj Bucharin

Všichni obvinění byli donuceni se přiznat k nejhorsím zločinům a poté byli zastřeleni. Tím zabil Stalin dvě mouchy jednou ranou:

1)zbavil se jednou provždy svých protivníků

2)za všechny obtíže a neúspěchy nemůže Stalin, nýbrž agenti, zrádci a sabotěři.

V souvislosti s procesem Tučačevského bylo zlikvidováno téměř celé velení Rudé armády. Zlikvidováni byli také prakticky všichni bývalí nejbližší Leninovi spolupracovníci.

V letech 1937-1941 (armádní čistky pokračovaly až do října 1941, tedy ještě v době, kdy už SSSR válčil s Hitlerem!) bylo celkem zastřeleno asi 45000 důstojníků Rudé armády. Popraveni byli mj. 3 z 5 maršálů, 13 z 15 velitelů armád, 8 z 9 admirálů, 50 z 57 velitelů armádních sborů a 154 ze 186 velitelů divizí. Zastřelena byla i naprostá většina velitelů brigád a pluků. Co se týče obětí z řad stranických funkcionářů, dopadla nejhůře Ukrajina. V roce 1937 bylo zatčeno a popraveno všech 17 ministrů ukrajinské vlády. Z jednoho sta členů a kandidátů ukrajinského ústředního výboru komunistické strany přežili tři. (čísla - viz Nálevka). Z významných bolševiků byli v období velkého teroru 30. let zastřeleni Grigorij Zinověv (1883-1936), Lev Kameněv (1883-1936), Michail Tučačevskij (1893-1937), Nikolaj Bucharin (1888-1938), Georgij Pjatakov (1890-1937), Alexej Rykov (1881-1938, zastával kdysi po Leninovi post předsedy Rady lidových komisařů), Karel Radek (1885-1939), Genrich Jagoda (1891-1938, šéf NKVD do roku 1936, sám organizoval moskevské procesy, načež byl nahrazen Ježovem a poté zastřelen), Nikolaj Ježov (1895-1940, šéf NKVD po Jagodovi, i on byl po odvedení černé práce nahrazen v roce 1938 Lavrentijem Berijou, který pak ve funkci přežil i Stalina; Ježov byl zastřelen v roce 1940), Béla Kun (1886-1939, maďarský komunista, který po potlačení Maďarské republiky rad žil v SSSR a pracoval v orgánech Kominterny). Prakticky zlikvidována byla vedení komunistických stran Německa, Polska, Jugoslávie, Bulharska, Maďarska, Litvy, Lotyšska a Estonska. Další bolševici raději spáchali sebevraždu - například Ordžonikidze. Hlavní vrazi byli (kromě Jagody a Ježova, které semlel systém) Stalin, Molotov, Vorošilov, Kaganovič, Ždanov, Mikojan, Malenkov, Škirjatov, Chruščov. Ti všichni řídili čistky v jednotlivých oblastech SSSR a podepisovali rozsudky smrti. Podle Nálevky (odhad z roku 1999) bylo v SSSR v letech 1918-1953 asi 43 milionů mrtvých (bez obětí 2SV). Podle Hanáka ale zavraždil 43 milionů lidí jen Stalin.

Zahraniční politika SSSR

1922 - Rapalská smlouva s Německem - hospodářská a vojenská spolupráce s Německem (viz výše, smlouvu podepsal ministr zahraničí Georgij Čičerin).

30. léta - SSSR spolupracuje s demokratickými zeměmi, cítí se ohrožen nástupem nacistů v Německu. V roce 1934 vstoupil SSSR do Společnosti národů.

1935 - podepsány spojenecké smlouvy francouzsko-sovětská a **sovětsko-československá** (za Sověty podepsal ministr zahraničí Maxim Litvinov). V občanské válce ve Španělsku podporoval SSSR levicovou republikánskou vládu, zatímco Němci a Italové Franca.

1939 - **obrat sovětské zahraniční politiky**, podepsán pakt Molotov - Ribbentrop, společenství s nacistickým Německem. Za SSSR podepsal ministr zahraničí Vjačeslav Molotov (více viz později).

8) Nacistické Německo před 2SV

Adolf Hitler (20.4.1889 - 30.4.1945)

Narodil se v rakouském městě Braunau am Inn. V mládí se živil mj. jako malíř. Vstoupil jako dobrovolník do německé armády, kde byl několikrát vyznamenán za hrdinství. V roce 1921 se dostal do vedení NSDAP (Národně socialistická německá dělnická strana). V roce 1923 se pokusil o puč v Mnichově („pivní puč“ - viz výše). Hitler dostal 5 let, ale už po roce ho pustili. Ve vězení napsal knihu **Mein Kampf** (Můj boj) → cílem německého národa je ovládnout životní prostor (Lebensraum) na východě. Předpokladem nadvlády německého národa je rasová čistota (zbavit se židů). Razil vůdcovský princip. Hitler sliboval boj proti nepřátelům (židé, komunisté), odstranění nezaměstnanosti, obnovení slávy a velikosti Německa. Masovou podporu získal až ve 30. letech během hospodářské krize. V roce 1932 se konaly v Německu dvojí volby a v obou nacisté zvítězili.

Ve druhých volbách v listopadu 1932 byly tyto výsledky: 1. nacisté (NSDAP) 38%, 2. sociální demokraté (SPD) 22%, 3. komunisté (KPD) 15%, 4. Centrum 13%, 5. Německá národní lidová strana 6%.

30. ledna 1933 - Adolf Hitler říšským kancléřem. Jmenoval ho prezident Paul von Hindenburg. Vláda byla koaliční a byli v ní pouze 3 nacisté (Hitler - kancléř, Göring - ministr bez portfeje, Wilhelm Frick - ministr vnitra). Nacisté se však během pouhých dvou měsíců (!) zmocnili veškeré moci ve státě.

27. únor 1933 - **požár Říšského sněmu** (Reichstag). Založili ho pravděpodobně nacisté. Požár byl využit k pronásledování komunistů, které nacisté obvinili z rozpoutání požáru. Druhého dne (28.2.) vydal prezident Hindenburg nařízení, jímž se rušila základní občanská práva. Později byl v **Lipském procesu** (září - prosinec 1933) odsouzen k smrti Holanďan Marinus van der Lubbe (byl slabomyslný, pravděpodobně sněm skutečně zapálil, ale těžko to vymyslel sám), zatímco další komunisté (mj. Bulhar Georgi Dimitrov) byli osvobozeni.

23. března 1933 - **zmocňovací zákon** - parlament odevzdal svým hlasováním všechny pravomoci do rukou kancléře (Hitlera). Definitivní konec výmarské republiky. Podle tohoto zákona mohl kancléř vydávat zákony i bez souhlasu říšského sněmu. Proti zákonu hlasovali jen sociální demokraté. Komunisté + několik sociálních demokratů už v parlamentu neseděli, protože je SA „vzalo do ochranné vazby“. Zákon byl původně schválen jen na 4 roky, ale později byl prodlužován.

Nacistická diktatura - nacisté okamžitě začali likvidovat své odpůrce. První na řadě byli komunisté, následovali sociální demokraté. Nakonec se jedinou povolenou stranou stala NSDAP. Strana měla své **vlastní ozbrojené složky** - SA (Sturmabteilung - „útočný oddíl“), SS (Schutzstaffel - ochranný oddíl), vlastní tajnou policii - Gestapo (Gehaime Staatspolizei - „tajná státní policie“) a vlastní zpravodajskou službu (SD - Sicherheitsdienst - „bezpečnostní služba“). Pro odpůrce režimu byly zřízeny **koncentrační tábory**, kam byli lidé zavíráni bez soudu (první byl tábor Dachau, který vzniknul už v březnu 1933).

1934 (červen) - Noc dlouhých nožů. SA měla v roce 1934 3 miliony členů! V podstatě to byla stranická armáda. SA velel Ernst Röhm. Hitler se ho obával, a proto ho nechal zavraždit. Spolu s ním nechal Hitler povraždit nebo uvěznit další velitele SA a spoustu dalších nepřátel. SA existovaly dál, ale jejich moc byla zlomena, čímž si Hitler zároveň naklonil armádu. Naopak se zvýšil vliv SS (šéf Heinrich Himmler).

srpen 1934 - zemřel prezident Paul von Hindenburg. Hitler se stal hlavou státu a tím pádem i vrchním velitelem armády. Hitler spojil funkci kancléře a prezidenta do jedné - Führer (Vůdce). Hitlerova Třetí říše měla trvat 1000 let.

První říše - SŘŘNN - 962-1806, Druhá říše - Německé císařství - 1871-1918, Třetí říše 1933-1945.

Antisemitismus

1935 - vyhlášeny tzv. **Norimberské zákony**. Židé podle nich neměli volební právo, byli zbaveni říšského občanství. Bylo definováno, kde je Žid. Manželství i pohlavní styk mezi „árijci“ a Židy byly zakázány. Norimberské proto, že byly vydány na shromáždění NSDAP v Norimberku (15.9.1935). Byly celkem tři - zákon o říšské vlajce (vlajka s hákovým křížem, dosud pouze vlajka NSDAP, se stala oficiální říšskou vlajkou), zákon o říšských občanech a zákon na ochranu německé krve a cti. Za Žida byl považován ten, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče nebo se hlásil k židovskému vyznání.

1938 (9.-10. listopadu) - **Křišťálová noc**. Obrovský, státem organizovaný pogrom proti Židům. Záminkou k pogromu byl atentát na německého diplomata, který spáchal Žid (polský Žid zavraždil radu německého velvyslanectví Ernsta von Ratha v Paříži). Byly ničeny židovské obchody a vypalovány synagogy („křišťál“ = sklo z rozmlácených výloh židovských obchodů). Mnoho Židů bylo při tom zavražděno nebo odvečeno do koncentračních táborů (91 židů zavražděno, 26000 deportováno do koncentráků - Kronika lidstva). Teror organizovala NSDAP a prováděly SA, pogrom přímo řídil Joseph Goebbels, ministr propagandy. Nacisté pak prohlásili, že za výtržnosti mohou Židé a uložili jim pokutu 1 miliardy říšských marek. Následovalo zostření protizidovské politiky - diskriminace ve všech oblastech (věda, kultura) + byla prováděna arizace (zabavení majetku Židů).

9) Evropa ve 30. letech

Německo

Hlavním zahraničním cílem nacistů byla likvidace Versailleské smlouvy a znovuvybrojení Německa. 1933 (říjen) - Německo vystoupilo ze Společnosti národů (dále SN).

1935 (obojí v březnu)

- 1) **Německo získalo zpět Sársko**. Sársko bylo od roku 1920 pod správou SN. V referendu, konaném v roce 1935, se 91% obyvatelstva vyslovilo pro připojení k Německu. Obrovský propagandistický úspěch nacistů.
- 2) **Hitler zavedl všeobecnou brannou povinnost - první přímé porušení Versailleské smlouvy!** VB a F provádějí od této doby až do roku 1939 politiku **appeasementu** - „usmiřování“ Německa neustálými ústupky. Doufaly, že tím zachovají mír v Evropě. Všeobecná branná povinnost byla ve Versailleské smlouvě výslovně zakázána a německá armáda mohla mít jen 100000 mužů.

1936 (březen) - **obsazení Porýní (remilitarizace Porýní)**. Německá vojska vstoupila do demilitarizované zóny (50 kilometrů široká zóna na pravém břehu Rýna, kde nesměli být žádní vojáci ani vojenská zařízení). Další přímé porušení Versailleské smlouvy, VB a F opět nezasáhly.

1936 (srpen) - LOH v Berlíně. Zneužito nacisty k propagandě režimu.

1936-1937 - vzniká **Osa Berlín-Řím-Tokio**, spojenectví Německa, Itálie a Japonska, založené dvěma smlouvami:

- 1) 1936 (říjen) - smlouva Německa a Itálie (osa Berlín-Řím). Týkala se hlavně koordinace zahraniční politiky, a to především ve Španělsku (viz dále).
- 2) 1936 (listopad) - **Pakt proti Kominterně** - smlouva mezi Japonskem a Německem, namířená proti SSSR. V roce 1937 k Paktu přistoupila Itálie a později i další spojenci a satelity Německa a Japonska (Slovensko, Maďarsko, Finsko, Španělsko a Mandžukuo).

Byly podepsány i další smlouvy - v roce 1939 „Ocelový pakt“, smlouva mezi Itálií a Německem o spolupráci v případě války a v září 1940 Pakt tří - smlouva Itálie, Německa a Japonska, namířená proti VB a nepřímo i proti (zatím neutrálním) USA. SSSR (tehdy spojenec Německa) se odmítnul připojit.

Rakousko

1934 - rakouští nacisté se pokusili o puč a zavraždili kancléře Dolfusse. Engelbert Dolfuss byl fašista, ale opíral se o spojení s Itálií. Mussolini reagoval vysláním jednotek na rakouskou hranici a Hitler proto raději nacisty nepodpořil → puč byl potlačen rakouskou armádou. Novým rakouským kancléřem se pak stal Kurt **von Schuschnigg**. Puč znamenal dočasné ochlazení vztahů mezi Německem a Itálií. Mussolini ale nakonec ustoupil (v roce 1938 už byla Itálie spojencem Německa - viz výše) a „přenechal“ Rakousko Hitlerovi.

březen 1938 - anšlus Rakouska. Němci vyvinuli nátlak na kancléře von Schuschnigga. Nejdříve ho donutili přijmout do vlády nacistu Seyss-Inquarta. Ten nakonec „sesadil“ von Schuschnigga a „požádal o pomoc“ Hitlera, načež Němci Rakousko obsadili. Von Schuschnigg později skončil v koncentráku, ale přežil a zemřel až v roce 1977. Opět přímé porušení Versailleské smlouvy, kde bylo spojení N a Rakouska vysloveně zakázáno. Obsazení Rakouska pak Hitler dodatečně „legalizoval“ plebiscitem, v němž se 99% obyvatel Rakouska vyslovilo pro spojení s Německem. Další oběť na řadě bude Československo.

Habeš (Etiopie)

1935-1936 - Itálie napadla Habeš bez vypovězení války (z Eritreje a Italského Somálska). Habešané měli 20 letadel, střelné zbraně, ale i luky a šípy, Italové nasadili tanky, dělostřelectvo, 600 letadel. Přesto měli Italové problémy, proto nakonec nasadili i bojový plyn. V roce 1936 byla nakonec Etiopie obsazena, císař Haile Selassie I. odjel do exilu (do VB). SN se zmožila pouze na protesty a vyhlášení neúčinných ekonomických sankcí proti Itálii, Itálie reagovala roku 1937 vystoupením ze SN. Italové se z úspěchu neradovali moc dlouho, protože v roce 1941 obsadily Etiopii britské jednotky. Italové se pokusili obsadit Etiopii již v roce 1896-1897, ale utrpěli v březnu 1896 těžkou porážku v bitvě u Aduwy, po níž Itálie musela uznat nezávislost Etiopie.

Španělsko

Do roku 1931 vládnul ve Španělsku jako diktátor Primo de Rivera, země byla formálně královstvím. V roce 1931 byl král sesazen a byla vyhlášena republika.

Občanská válka ve Španělsku - 1936-1939

1936 - po volbách byla vytvořena levicová **vláda lidové fronty** (= republikáni). Podporovali jí komunisté, socialisté a odbory, měla socialistický a proticírkevní program. Proti republikánské vládě se postavil generál **Francisco Franco** (= frankisté). Frankistické povstalce podporovala pravice a církve. Na stranu Franca se postavila Itálie a Německo - poskytly mu oddíly „dobrovolníků“ a dodávaly mu zbraně. Německé bombardéry (legie Condor) mj. zničily baskické město Guernica (Guernica je i slavný obraz od Pabla Picassa). Republikány podporoval SSSR, který dodával zbraně a vojenské specialisty. Kominternu organizovala ve Španělsku z dobrovolníků tzv. interbrigády. V těch byli i nekomunisté, například lidé z Československa nebo Ernest Hemingway (Komu zvoní hrana - román z občanské války ve Španělsku). VB a F vyhlásily neutralitu.

Němci dodali Francovi především letectvo. Legie Condor, která měla kolem 5000 příslušníků, byla pravidelně obměňována. Celkem jí prošlo 30000 německých pilotů, mechaniků a vojáků pozemního personálu. Pro Německo měla válka velký význam, neboť zde vycvičili celou řadu pilotů. Ještě významnější byla pomoc Itálie. Ta sem vyslala kompletní expediční sbor, celkem 150000 vojáků pravidelné armády. Naproti tomu v interbrigádách, organizovaných Kominternou, sloužilo celkem 60000 dobrovolníků. Z toho bylo 13400 Francouzů, 5000 Němců, 4349 Italů, 3000 Čechoslováků a 1304 Jugoslávců. Kromě vojenských ztrát (10000 interbrigadistů padlo, 8000 dezertovalo či bylo zajato) bylo 1000 interbrigadistů zastřeleno či uvězněno během stalinských čistek, které probíhaly i ve Španělsku. (čísla - viz Nálevka)

Pomoc Itálie a Německa byla mnohem účinnější než pomoc SSSR, jehož pomoc byla spíše propagandistická, navíc na straně republikánů panovaly rozpory velké rozpory → v roce 1939 **Franco v občanské válce zvítězil**. Válka byla mimořádně brutální z obou stran a zemřelo v ní 500000 - 1 milion lidí. Franco si nechával říkat caudillo („vůdce“). Nastolil doživotní diktaturu. Ve 2SV zachoval Franco neutralitu, a tak vydržel i po válce a vládnul až do své smrti v roce 1975. Teprve poté se stalo Španělsko demokratickým státem a Španělsko se stalo opět královstvím. Od roku 1975 až dodnes stojí v čele země král Juan Carlos I. z dynastie Bourbonů.

Čína a Japonsko mezi světovými válkami

Po rusko-japonské válce (1904-1905) získalo Japonsko jižní Sachalin, základnu Port Arthur a Jihomandžuskou železnici. V Mandžusku byla dále umístěna japonská armáda k ochraně železnice. Korea byla v letech 1905-1910 japonským protektorátem, v roce 1910 ji pak Japonsko anektovalo. V 1SV dále Japonsko obsadilo menší německá území v Číně a v Tichomoří.

1921 (listopad) - 1922 (únor) - **Washingtonská konference**. Účastnily se jí USA, VB, Francie, Japonsko, Itálie, Čína (+ Nizozemsko, Belgie a Portugalsko). Jednala o situaci ve východní Asii a Tichomoří, obdoba Versailleské konference, která jednala o evropských otázkách → celý systém po 1SV se označuje rovněž jako **Versaillesko-washingtonský systém**. **Hlavní výsledky konference:**

1) Japonsko si ponechalo bývalé německé ostrovy v Tichomoří, **muselo ale vyklidit území, která obsadilo v Číně**.

2) **Regulace námořního zbrojení** - byl určen poměr tonáží válečných lodí velmocí. Poměr pro hlavní země: USA 5, VB 5, Japonsko 3.

S výsledky konference Japonsko nebylo spokojeno. Plánovalo agresí proti Číně a později přestalo respektovat i regulaci námořního zbrojení a spojil se s Německem a Itálií. V Japonsku vládnul císař Hirohito (1926-1989).

Japonsko x Čína

1931 - japonská vojska obsadila Mandžusko. Záminkou k obsazení se stal „**mukdenský incident**“: Číňané údajně podnikli pumový útok na Jihomandžuskou železnici (provozovanou Japonskem). V roce 1932 byl pak vyhlášen „nezávislý stát“ **Mandžukuo**, v čele s posledním čínským císařem Pchu-i. Oficiálně bylo Mandžusko nezávislým císařstvím, ve skutečnosti loutkovým státem ovládaným Japonci, pro které bylo Mandžusko důležité, neboť bylo bohaté na nerostné suroviny. Když Společnost národů požadovala, aby Japonsko vyklidilo Mandžusko, **reagovalo Japonsko (v březnu 1933) vystoupením ze Společnosti národů**.

1937 - Japonsko napadlo Čínu. Záminkou byl incident (srážka) na pohraničním mostě Marca Pola (u Pekingu) v červenci 1937. V letech 1937-1938 dobyli Japonci celou východní Čínu. Vnitrozemí v podstatě nedobývali. V prosinci 1937 obsadili Japonci hlavní město Číny Nanking. Zde spáchali **nankingský masakr** - zavraždili 200000 lidí (včetně žen a dětí, jiný údaj: 250000 mrtvých + 80000 znásilněných žen), třetina domů ve městě zbořena. Japonci pak bojovali v Číně v rámci 2SV až do roku 1945.

V Nankingu bylo sídlo Kuomintangu. Japonci měli ve válce v letech 1937-1938 k dispozici 700000 vojáků a Čína 2 miliony, ale čínská armáda byla mizerně vyzbrojená a dokonce neměla ani letectvo a námořnictvo.

Vnitřní vývoj v Číně mezi světovými válkami

V letech 1911-1912 proběhla v Číně revoluce. Konec císařství. Už v prosinci 1911 byla vyhlášena republika, císař Pchu-i se vzdal titulu až v roce 1912. Další vývoj byl v Číně dost složitý. Sunjatsen se sice stal prvním čínským prezidentem (prosinec 1911), ale pak musel ustoupit a k moci se dočasně dostal bývalý velitel císařské armády Jüan Š-kchaj (1859-1916), který převzal prezidentskou funkci (březen 1912), vládnul jako diktátor a zakázal Kuomintang (1913). Sunjatsen musel uprchnout do zahraničí (Japonsko). Jüan se však chtěl stát novým čínským císařem a proto byl roku 1916 zavražděn. Poté se v mnoha částech Číny chopili moci různí generálové („militaristé“), proti kterým bojoval Kuomintang, jehož součástí byla zpočátku i KS Číny (1.občanská válka v Číně: Kuomintang x militaristé, 1924-1927). Kuomintang v občanské válce zvítězil a

sjednotil Čínu. Po smrti Sunjatsena se však vedení Kuomintangu ujal generál Čankajšek, který v roce 1927 odvolal komunisty ze všech důležitých funkcí. To vedlo k 2. občanské válce mezi KS Číny a Kuomintangem, kterou zahájili komunisté v roce 1928. V roce 1928 také Čankajšek přenesl své sídlo do Nankingu, který se stal hlavním městem Číny. Zde vyhlásil národní vládu, která byla uznána i západními mocnostmi a Čína byla přijata do Společnosti národů.

1928-1937 - **občanská válka v Číně. KS Číny (Mao Ce-tung) x Kuomintang (generál Čankajšek).** Do roku 1926 obě strany spolupracovaly a KS Číny byla dokonce součástí Kuomintangu. Pak se ale Čankajšek zbavil komunistů (odvolal je z vlády, velení armády i Kuomintangu) a přeložil sídlo své vlády do Nankingu. Vypukla občanská válka. Nejznámější epizodou občanské války byl **Dlouhý pochod** (1934-1936): vojsku Kuomintangu se podařilo téměř obklíčit komunistickou Rudou armádu na jihu Číny, ale komunisté podnikli 12500 kilometrů dlouhý pochod na severozápad Číny, kterým unikli z obklíčení. Během Dlouhého pochodu se Mao dostal do čela KS Číny.

1937-1945 - **Japonci v Číně.** Během japonské agrese KS Číny a Kuomintang uzavřeli příměří a bojují společně proti Japonsku. Po porážce Japonska občanská válka opět pokračovala (skončila v roce 1949 vítězstvím komunistů a útekem Čankajška na Taiwan).

Japonská zahraniční politika mezi světovými válkami (mimo Čínu)

Válka v Číně zhoršila výrazně vztahy Japonska s USA. Zhoršily se i vztahy se Sovětským svazem →

1936 - Japonsko uzavřelo **Pakt proti Kominterně** s Německem (1937 přistoupila Itálie), namířený proti SSSR.

1939 (červenec) - **bitva u Chalchyn Golu** (též Chalchyn Gol). Pohraniční srážka japonské a sovětské armády na hranici Mongolsko x Mandžusko. Rudá armáda (Žukov) porazila Japonce. Bitva neměla větší význam, Japonci si spíše chtěli otestovat sílu SSSR a neuspěli.

1940 - **Pakt tří** - smlouva Německa, Itálie a Japonska. Pakt byl namířen proti Velké Británii („proti koloniálním mocnostem“) a nepřímě i proti USA (zatím jsou neutrální, ale hrozí, že vstoupí do války). SSSR, nyní spojenec Německa, se odmítnul připojit. K paktu se později připojily německé a japonské satelity - Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Čína (část okupovaná Japonskem), Mandžukuo.

1941 (duben) - **pakt o neútočení mezi SSSR a Japonskem.** Japonsko si tímto paktem krylo záda, jelikož se chystá napadnout USA. Japonsko ho dodrželo, SSSR ho porušil v roce 1945, když napadl Japonsko. USA jsou jediná země, která je schopná ohrozit Japonce v Pacifiku. Staví se k Japonsku nepřátelsky (mj. embargo ze strany USA vůči Japonsku). Japonci už ve 30. letech odmítli respektovat Washingtonskou smlouvu a začali budovat obrovské válečné loďstvo. →

7. 12. 1941 - napadení Pearl Harboru, počátek druhé světové války (v Tichomoří). Zároveň Japonci napadli i Velkou Británii (Malajska). Už předtím, v roce 1940, zabrali Japonci Indočínu, ovšem po dohodě s francouzskou vládou ve Vichy. Japonský spojenec, Thajsko, povolil pak Japonsku průchod přes své území, aby mohli Japonci napadnout Malajsii. Thajsko za to dostalo od Japonců kousek Indočiny (Laos a Kambodža).